

Karolina Liszyk

ORCID 0000-0002-8741-1595

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

Jaki jest *porządny człowiek*?

O wybranych użyciach przymiotnika *porządny* we współczesnej polszczyźnie

Słowa kluczowe: *porządny*, semantyka, aksjolingwistyka, badania korpusowe

Keywords: *porządny (decent)*, semantics, axiolinguistics, corpus research

Jadwiga Puzynina zwracała uwagę, że zadaniem językoznawców jest pytać, jak ludzie posługujący się określonym językiem w danej epoce rozumieją słowa z kręgu wartości (Puzynina 1982: 25). Uwzględniając to przesłanie, za cel stawiam sobie próbę odpowiedzi na pytanie: co mają na myśli użytkownicy polszczyzny, nazywając kogoś *porządnym*? Analizom zostaną poddane zdania, w których występują połączenia tego przymiotnika z rzeczownikami określającymi kogoś w sposób ogólny i neutralny (*człowiek, osoba*) oraz charakteryzującymi go ze względu na płeć (*mężczyzna, facet, chłopak; kobieta, dziewczyna*)¹. Ograniczenie badań do wskazanych połączeń ma podwójne uzasadnienie. Po pierwsze, na odczytanie znaczenia przymiotnika nie oddziałują asocjacje wnoszone przez rzeczownik (por. np. wyrażenia *porządny lekarz* i *porządny uczeń*, w których znaczenie rzeczownika wpływa na interpretację przymiotnika). Po drugie, tak zakrojone analizy pozwolą stwierdzić, czy wyobrażenia dotyczące *porządnych ludzi* są zawsze takie same, bez względu na ich płeć, czy też parametr ten wpływa na sposób i kontekst użycia przymiotnika *porządny*.

Analiza materiałowa zostanie poprzedzona przeglądem ustaleń leksykografów i badaczy oraz dostępnych w sieci spontanicznych definicji internautów. Wniosków dopełni przegląd danych z polsko-angielskiego korpusu równoległego, dających pogląd na to, jak tłumaczony jest przymiotnik *porządny* na język angielski.

1. Jak podaje Wiesław Boryś (2005: 465), przymiotnik *porządny* funkcjonuje w polszczyźnie od XV w. Zawiera ten sam rdzeń co prasłowiański czasownik **poręđiti*

¹ Rzeczowniki *dziewczyna* oraz *chłopak* są dodatkowo nacechowane ze względu na wiek (młody), jednak na podstawie analizy zgromadzonego materiału stwierdzam, że parametr ten nie ma wpływu na znaczenie, w jakim używany jest przymiotnik *porządny*. Uwzględnienie w badaniach połączeń z tymi rzeczownikami pozwala natomiast prześledzić znaczenie analizowanego określenia na większym zbiorze przykładów, stąd decyzja o włączeniu ich do bazy materiałowej.

(‘ustawić w szeregu, uporządkować, wprowadzić ład’), stanowiący odpowiednik dokonany czasownika **ręđiti* (dziś: *rządzić*). Słowniki dawnej i współczesnej polszczyzny konsekwentnie odnotowują przymiotnik *porządny* niemal zawsze jako polisemiczny². W dalszej części skupię się jednak wyłącznie na definicjach odnoszących się do człowieka (pomijam przy tym te, które dotyczą osób dbających o ład, czystość).

Na trudność w precyzyjnym wyjaśnieniu znaczenia analizowanego wyrazu wskazuje synonimiczny charakter większości definicji:

Sstp PAN: ‘przyzwoity, przystojny’

SPXVI: ‘O ludziach: zgodnie z prawem wybrany; zachowujący się, postępujący według prawa, przyjętych zwyczajów i zasad moralnych; cnotliwy, moralny, wzorowy’

SL: ‘według prawa, zwyczaju, prawy, legalny’

SWil: ‘uczciwy, przyzwoity’

SWar: ‘przykładowy, prawy, uczciwy, na swoim miejscu będący, solidny, stateczny, moralny, przyzwoity’

SIJP: ‘uczciwy, stateczny, obyczajny, jaki być powinien, przykładowy, moralny’

SDor: ‘prawy, uczciwy, przyzwoity’

ISJP: ‘Porządny człowiek to ktoś, kto postępuje sprawiedliwie i zgodnie z przyjętymi normami’

USJP: ‘postępujący zgodnie z ustalonymi normami, z określonym porządkiem; uczciwy, przyzwoity, prawy’

WSJP PAN: ‘postępujący zgodnie z powszechnie przyjętymi normami’

Interesujące mnie znaczenie przymiotnika *porządny* właściwie nie ulegało przeobrażeniom semantycznym. W większości definicji pojawia się odwołanie do przestrzegania przez *porządną* osobę pewnych zasad. W słownikach opisujących dawną polszczyznę częściej mowa o normach prawnych i moralnych, w najnowszych leksykonach zaś brak takiej precyzji, co znacznie poszerza możliwości interpretacji (np. o normy kulturowe, religijne czy inne – nieformalne). O ile więc znaczenie przymiotnika oparło się zmianom, o tyle z pewnością uległy im normy, o których mowa w poszczególnych definicjach. Należałoby więc zapytać: według jakich zasad postępuje dzisiejszy *porządny człowiek*?

Ponadto uwagę zwracają określenia sugerujące, że *porządny* jest ktoś, komu nie można niczego zarzucić (por. *wzorowy, przykładowy, jaki powinien być*). Nasuwa to na myśl kolejne pytanie: czy bycie *porządnym* wiąże się z przestrzeganiem wszystkich reguł (na różnych poziomach życia), czy też możliwe jest określanie tym mianem osoby, która przestrzega tylko ich części (np. norm prawnych)?

Warto również zauważyć, że wśród wielu bliskoznaczników, użytych w definicjach, przymiotniki *uczciwy* i *przyzwoity* pojawiają się najczęściej. Pierwszy z nich figuruje także jako synonim określenia *porządny* w ISJP, USJP oraz WSJP PAN; do poświęconego mu artykułu hasłowego odsyła też w poszukiwaniu bliskoznaczników Stanisław Skorupka (red. 1991: 225), a Andrzej Dąbrówka i Ewa Geller jako antonim wyrażenia *porządny człowiek* wskazują m.in. rzeczownik *oszust* (Dąbrówka,

² Wyjątek stanowią w moim przeglądzie SstpA oraz ESJPIXVII/XVIII.

Geller 1995: 345). Bazując wyłącznie na opracowaniach leksykograficznych, wydaje się jednak, że znaczenie przymiotnika *porządny* jest szersze niż określenie *uczciwy*, w którego definicjach przede wszystkim zaznacza się, że nazywa on osobę, która nie oszukuje innych³.

Relację synonimii między przymiotnikami *porządny* i *przyzwoity* dostrzegają z kolei nie tylko leksykografowie (WSJP PAN; pośrednio – jako bliskoznacznik przymiotnika *uczciwy* – także USJP, Skorupka red. 1991: 225). Małgorzata Karwatowska, opisując znaczenie rzeczownika *przyzwoitość*, wskazuje, że jest to przynależna człowiekowi właściwość moralna, i dodaje: „W tym sensie należy ona do imponderabilii, które wywierają wpływ na nas, na nasze działania i przekonania, wyznaczają wartości. W przywołanym znaczeniu synonimem słowa *przyzwoity* jest przymiotnik *porządny*” (Karwatowska 2018: 90). W podsumowaniu wyników badań ankietowych autorka ta konkluduje, że: „*przyzwoity* to przede wszystkim *ludzki*, a więc życzliwy wobec innego człowieka, posiadający zasady i im wierny” (Karwatowska 2017: 104). Należy jednak mieć na uwadze, że wnioski te wypływają z ankiet, a zatem z odpowiedzi, które stanowią wynik namysłu nad zadaniem problemem. Choć więc podzielam przekonanie o synonimii łączącej przymiotniki *porządny* i *przyzwoity*, sądzę, że dopiero analiza autentycznych i spontanicznych przykładów użycia interesującego mnie określenia pozwoli doprecyzować jego znaczenie i wskazać komponenty jego definicji otwartej⁴.

Próby zdefiniowania *porządnego człowieka* podejmują jednak nie tylko językoznawcy, ale także przedstawiciele innych nauk humanistycznych i społecznych. Socjolog Stefan Nowak twierdzi, że:

Porządny człowiek to taki, który nie jest nałogowym pijakiem, nie urzędnym awantur, a nawet (w pewnych przynajmniej kręgach) zachowuje się i ubiera w sposób właściwy. Ważnym tego elementem jest właściwe pełnienie ról w rodzinie. Ale zarazem *porządny* człowiek to taki, który stara się jakoś pomagać innym, nie na tyle jednak, żeby jego własny interes poniósł wskutek tego poważny uszczerbek (Nowak 2011: 274).

Definicja ta zawiera swoisty katalog pozytywnych zachowań. Bazując wyłącznie na tym zestawie, należałoby wnioskować, że bycie *porządnym* dokonuje się w interakcjach – *porządnym* jest się przede wszystkim ze względu na kogoś lub w relacji z kimś. Nie dotyczy to jednak wszystkich ról społecznych – Stefan Nowak dodaje bowiem, że sfera wartości moralnych jest niezależna od np. kwestii zawodowych, przez co można być jednocześnie *porządnym człowiekiem*, ale bezwartościowym pracownikiem (Nowak 2011: 274).

Szczegółową koncepcję *człowieka porządnego* przedstawił również na gruncie filozofii Tadeusz Kotarbiński. Myśliciel ten sytuował go pośrodku skali – między

³ Por.: ‘Ktoś, kto jest uczciwy, nie oszukuje innych, aby coś zdobyć lub osiągnąć, i nie łamie prawa’ (ISJP); ‘rzetelny, sumienny w postępowaniu, szanujący cudzą własność, niezdolny do oszustwa; prawy’ (USJP); ‘taki, który przestrzega obowiązujących zasad postępowania i nie oszukuje innych dla własnej korzyści’ (WSJP PAN).

⁴ Terminu tego używam za Anną Wierzbicką, według której „Znaczenie słowa można, najogólniej mówiąc, zdefiniować jako coś, co ludzie myślą lub mają na myśli, gdy danego słowa używają” (Wierzbicka 1999: 409).

człowiekiem niegodnym szacunku (złym) a istotą doskonałą moralnie (Kotarbiński 1985: 112), co wskazywałoby, że bycie *porządnym* nie jest równoznaczne z brakiem wad. Minimum etyczne stawiane *porządnemu człowiekowi* jest jednak niemałe. Jak zauważa Alicja Żywczok, koncepcja Kotarbińskiego przypomina etos rycerski i zawiera odwołania „zarówno do cnót moralnych (takich jak: godność, dzielność, zaradność, przedsiębiorczość, odpowiedzialność, solidarność, prawdomówność, życzliwość, czujność etyczna), jak i sumienia jako najwyższej instancji w zakresie osądu bądź oceny etycznej” (Żywczok 2020: 209–210).

Tadeusz Buksiński z kolei, odnosząc się w swych rozważaniach do moralności *człowieka porządnego* u progu XXI wieku, zauważył, że ma ona charakter codzienny, powszechny, właściwy tzw. szarym ludziom. Ów ideał etyczny jest zmienny i – jak zaznacza myśliciel – „nie musi być postrzegany przez wszystkich ani nawet akceptowany przez większość członków społeczeństwa w danym okresie. Ale jest normą działań grup i warstw wiodących, nadających ton i oblicze społeczeństwu” (Buksiński 2001: 25–26). Takie przekonanie uzasadnia w pewnej mierze trudność z obiektywnym skatalogowaniem cech i zachowań *porządnego człowieka* – kategorii rozumianej intuicyjnie, a także w sposób zależny od środowiska. Jak bowiem uważa Stanisław Jedynak:

W naszym społeczeństwie możliwe konotacje „człowieka porządnego” są dość zbliżone, tak jak dość bliskie sobie są intuicje ludzi Zachodu w ogóle. Co innego, gdy porównamy je z intuicjami żywionymi np. przez ludy Afryki. Może jednak można mieć nadzieję, że jest coś wspólnego, co łączy rozumienie „porządnego człowieka” w Niemczech, Rosji, Ugandzie, Chinach i Filipinach (Jedynak 1999: 198).

Informacji o tym, jakie są owe intuicje współczesnych użytkowników polszczyzny, można poszukiwać nie tylko w sposób pośredni, poprzez analizę wypowiedzi z przymiotnikiem *porządny*, ale także bezpośrednio. W sieci nie brak definicji nienaukowych, formułowanych przez internautów. Pojawiają się one najczęściej w tekstach poradnikowych (głównie dotyczące kwestii partnerskich), na forach internetowych, a także na stronach, które w założeniu ich twórców mają pomagać uczniom w rozwiązywaniu zadań domowych. Z wypowiedzi internautów wynika, że *porządny człowiek* ma szereg zalet – np.:

1. Szanuje i kocha ojczyznę. 2. Kocha Boga i to, co przez niego stworzone. 3. Nie czyni krzywdy innym. 4. Robi wszystko uczciwie i nie gardzi pomocą ludzką. 5. Nie nadużywa alkoholu. 6. Ma pracę, rodzinę i jest spokojnym, niekaranym obywatelem kraju⁵.

Być *porządnym człowiekiem* to znaczy przestrzegać pewnych praw. Umieć się zachowywać stosownie do sytuacji. Ubierać się stosownie do okoliczności, jaka ma miejsce. Należy być punktualnym. Umieć przyznać się do błędu. Trzeba pomagać innym, nie być samolubnym. *Porządny człowiek* powinien być dodatkowo sprawiedliwy, rozsądny i wiedzieć, co mu można, a co nie⁶.

⁵ https://zapytaj.onet.pl/Category/002,016/2,7659478,Jakie_cechy_wg_was_ma_PO-RZADNY_czlowiek_w_XXI_wieku.html (dostęp 24.08.2021).

⁶ <https://brainly.pl/zadanie/5558579> (dostęp 24.08.2021).

W kwestii tego, czy *porządny człowiek* może mieć jakiegokolwiek wady, zdania internautów są jednak podzielone, a niektórzy formułują wręcz radykalne opinie: „Według mnie porządne jest tylko dziecko, które nie jest świadome, jakimi prawami rządzi się ten świat. Dziecko, które jest jeszcze na tyle niewinne, aby nie skłamać, nie oszukać... Później wszyscy stają się nieporządni”⁷.

Porządny mężczyzna opisywany jest natomiast nie tylko ze względu na wcześniej wskazane cechy – dodatkowo internauci wyliczają postawy i zachowania poszukiwane przez kobiety, właściwe idealnemu partnerowi, np.: nie zawodzi, chce związku, dba o relacje z bliskimi, jest wierny i oddany partnerce, ta zaś, będąc z nim, tryska energią⁸. *Porządna kobieta* z kolei jest charakteryzowana nieco inaczej – internauci przede wszystkim zwracają uwagę na kwestie obyczajowe, wymieniając, czego nie robi, np.: nie ubiera się wulgarnie, nie upija się, nie przeklina, nie wiąże się z mężczyzną, który jej nie szanuje itp. Ponadto dyskusji podlegają zachowania seksualne *porządnej kobiety* (internauci rozmawiają m.in. na temat „dopuszczalnej” liczby parterów w życiu, a także momentu, w którym rozpoczyna ona intymne relacje)⁹.

Przeciętni użytkownicy polszczyzny, zapytani wprost o cechy *porządnych ludzi*, nakreślają więc sylwetki idealnych osób, przy czym jest to wizja motywowana własnym doświadczeniem oraz przekonaniem moralnymi. Tym bardziej interesujące wydaje się więc odtworzenie obrazu *porządnego człowieka* na podstawie autentycznych wypowiedzi.

2. Materiał do badań został wyekscerpowany z korpusu MoncoPL¹⁰. Analizom poddane zostały zdania zawierające połączenia przymiotnika *porządny* z rzeczownikami: *człowiek, osoba, mężczyzna, facet, chłopak, kobieta, dziewczyna*. Po przeprowadzeniu niezbędnej selekcji (np. eliminacji przykładów powtarzających się) stanowią one zbiór 2097 wypowiedzeń¹¹. Biorąc pod uwagę bezpośrednie strony internetowe, z których zaczerpnięte zostały cytaty, najczęstszymi źródłami są witryny: gazeta.pl (168), wpolityce.pl (164), interia.pl (109), fakt.pl (80), onet.pl (74). Łącznie materiał pochodzi z 272 stron internetowych, głównie o charakterze informacyjnym. Należy jednak mieć na uwadze, że wiele spośród objętych wyszukiwaniem wypowiedzi to komentarze internautów, w których dominuje styl potoczny (stąd też decyzja o włączeniu do badań połączeń z rzeczownikiem *facet* – jedynym

⁷ https://zapytaj.onet.pl/Category/002,016/2,7659478,Jakie_cechy_wg_was_ma_PO-RZADNY_czlowiek_w_XXI_wieku_.html (dostęp 24.08.2021).

⁸ Zob. np. <https://www.papilot.pl/zwiazki/ciekawostki/19199/szukasz-porzadnego-faceta-czyli-jakiego>; <https://ddob.com/blog/id/2360/5-typow-zachowan-ktore-ma-porzadny-facet>; <https://rozwiedziona.pl/ogolna/historia-o-porzadnym-facecie> (dostęp 24.08.2021).

⁹ Zob. np.: <https://f.kafeteria.pl/temat-6987255-co-to-znaczy-byc-porzadna-kobieta/>; https://forum.gazeta.pl/forum/w,16,156104974,156104974,Porzadna_kobieta_czyli_jaka_.html; <https://f.kafeteria.pl/temat-5923568-porzadna-dziewczyna-to-jaka-dziewczyna-zastanawiam-sie-bo/> (dostęp 24.08.2021).

¹⁰ <http://monco.frazeo.pl/>.

¹¹ Grupy połączeń z poszczególnymi rzeczownikami nie są równe: *człowiek* – 1484, *osoba* – 39, *mężczyzna* – 55, *facet* – 205, *chłopak* – 97, *kobieta* – 116, *dziewczyna* – 101.

potocyzmem w zestawie uwzględnianych substantiwów). Trudno zatem orzekać o zasięgu poszczególnych rejestrów stylowych w całym materiale.

Wyniki analizy zostaną przedstawione z podziałem na połączenia z rzeczownikami *człowiek*, *osoba* oraz *mężczyzna*, *facet*, *chłopak*, *kobieta*, *dziewczyna*. Tym, co łączy obie grupy, jest duża liczba przykładów (blisko 50%), w których kontekst nie pozwala wnioskować, co nadawca danej wypowiedzi ma dokładnie na myśli, używając określenia *porządny* – np.:

(1) Jurek Brzęczek jest bardzo porządnym człowiekiem, natomiast czegoś brakowało w tym ostatnim dwuleciu, kiedy prowadził reprezentację – zauważył Dudek¹².

(2) W powstaniu wielu porządnym chłopaków zginęło [...].

(3) Pani Jankowska to porządna kobieta, ale to dzielnica powinna zapewnić jej lokal zastępczy, a nie prywatny właściciel – ucina.

Charakterystyczną cechą całego materiału jest też mała liczba zdań (tylko 30), których nadawca określa siebie jako kogoś *porządnego* (np. *jestem porządnym człowiekiem*). Resztę stanowią wypowiedzenia, w których cecha ta przypisywana jest osobie trzeciej. Można więc przypuszczać, że analizowany przymiotnik służy do oceny lub wartościowania innych. Niewątpliwie określenie *porządny* stanowi wykładnik pozytywnej waloryzacji, choć nierzadko oznacza zestaw cech aktualizowanych doraźnie, w zależności od rzeczownika, z którym się łączy. Dość wskazać przykłady spoza grupy badawczej: w zbiorze 21 zdań z wyrażeniem *porządny kierowca* aż w 13 przymiotnik ten oznacza kogoś, kto przestrzega przepisów ruchu drogowego, natomiast w zestawie 32 zdań z wyrażeniem *porządny kibic* w 15 nazywa on osobę, która nie wszczyna awantur na stadionie¹³. Skoro więc znaczenie interesującego mnie przymiotnika jest w pewnej mierze kontekstowe, tym bardziej istotne wydaje się prześledzenie przykładów jego użycia z rzeczownikami nazywającymi kogoś w sposób ogólny, nienacechowany.

2.1. Grupa z wyrażeniami *porządny człowiek* i *porządna osoba* liczy 1523 wypowiedzenia. Blisko 17% przykładów¹⁴ to zdania, w których analizowane określenie

¹² Wykaz adresów stron, z których zacytowane zostały cytaty, podaje zgodnie z numeracją przykładów w spisie źródeł zamieszczonym na końcu. Dostęp do wszystkich źródeł: 29.07.2021.

¹³ Warto w tym miejscu przywołać badania specjalistów z zakresu geografii społecznej i ekonomicznej – Jerzego J. Paryska i Lidii Mierzejewskiej, którzy przeprowadzili wśród studentów ankiety dotyczące m.in. ich wyobrażeń na temat *porządnym mieszkańców* (czyli takich, których chcieliby mieć wśród członków społeczności lokalnej). Wiele spośród wymienionych cech właściwych jest wyłącznie komuś, kto pełni określoną rolę w konkretnym typie społeczności, np.: zaangażowany społecznie, troszczący się o miasto i mieszkańców; dbający o czystość i porządek w mieście; dbający o środowisko, zielen, przestrzenie publiczne; przestrzegający prawa i reguł życia społecznego (Parysek, Mierzejewska 2020). I choć badania te nie miały charakteru lingwistycznego, stanowią ciekawe potwierdzenie tezy o wpływie znaczenia rzeczownika na interpretację semantyczną łączącego się z nim przymiotnika *porządny*.

¹⁴ Jedynym celem, w jakim prezentuję dane liczbowe, jest wskazanie przybliżonego zasięgu zjawiska w zgromadzonym materiale badawczym. Omawiam przy tym tylko najbardziej wyraziste grupy przykładów, stąd procenty nie sumują się do 100. Co więcej, niektóre spośród omawianych grup krzyżują się ze względu na różne kryteria ich wyodrębnienia.

występuje jako komponent szeregu. Przyjmuje się, że jeśli zdanie, w którym wyrazy występują w relacji koniunkcji, jest poprawne (nieredundantne), oznacza to, że zakresy tych słów nie pokrywają się w sposób zupełny, a one same są nierównoznaczne i niezamienialne w określonym kontekście. Przymiotnikami, które najczęściej występują w takiej łączności z wyrazem *porządny*, są *uczciwy* i *dobry*. Koniunkcje te dowodnie wskazują, że *porządny* nie jest ich synonimem, co jednak nie wyklucza możliwości przecinania się ich zasięgów.

Do pozostałych przymiotników, zestawianych z badanym w szereg, należą: *bezkonfliktowy, bezpretensjonalny, ciepły, dobroduszny, fajny, godny zaufania, honorowy, kulturalny, lubiany, mądry, miły, niepozorny, normalny, pracowity, prawy, przyzwoity, rodzinny, rozsądny, równy, serdeczny, skromny, solidny, spokojny, sympatyczny, wrażliwy, wspaniały, wykształcony, zacny, zasłużony, zrównoważony, zwykły, życzliwy*, co łącznie stanowi zbiór 34 przymiotników. Każdy z nich jest nośnikiem pewnej konkretnej informacji, wskazuje precyzyjnie na określoną zaletę, a przymiotnik *porządny* wydaje się w takich szeregach oznaczać wiązkę innych pozytywnych cech.

Połączenia *porządny człowiek/ porządna osoba* wchodzą również w relację koniunkcji z innymi wyrażeniami. Najczęściej składają się one z przymiotnika *dobry* lub *świetny* oraz rzeczownika, który nazywa osobę wykonującą określony zawód, np.:

(4) To świetny żuźlowiec i *porządny* człowiek.

(5) [...] robiąc doktorat w Polsce, miałem szczęście trafić na promotora, który jest dobrym naukowcem i *porządny* człowiekiem.

Nie brak też szeregów z wyrażeniami, za pomocą których ktoś nazywany jest *patriotą/ prawdziwym Polakiem* lub *dobrym katolikiem*. Sądzę, że także i w tego typu przykładach nadawcy uwypuklają jedną z wielu zalet osoby, o której mowa, pozostałe zamykając w ogólnej formule *porządny człowiek*.

W wielu zdaniach (ok. 7% materiału) cechy *porządnej osoby* wskazuje się w opozycji do zachowań kogoś, kogo nie można określić tym mianem. Z wypowiedzeń tych wynika, że *porządny człowiek*: nie nadużywa alkoholu, nie jest przestępcą (nie zabija, nie kradnie), nie stosuje przemocy, nie donosi i nie jest przekupny. Interesujące są tu przykłady, które – choć pozostają w mniejszości – pokazują, jak subiektywne może być używanie analizowanego przymiotnika, np.:

(6) Niektórzy nadal uważają, że kawa jest święństwem i *porządny* człowiek nie powinien jej pić.

(7) Po otraskaniu się z wielkim małym światem lokalnej polityki, najwidoczniej zrozumiał, iż polityka to coś takiego, do czego żaden *porządny* człowiek nie powinien się wtrącać.

Subiektywizm ten przejawia się również w formułowaniu sądów stojących w opozycji do wcześniej wskazanych cech *porządnego człowieka*, np.:

(8) Widzicie – triumfowała pani Iwonka – napił się z nami normalnie, jak *porządny* człowiek, i od razu wyspokojniał.

lub w przypisywaniu *porządnemu człowiekowi* określonych preferencji politycznych, zgodnych z poglądami nadawcy wypowiedzi, np.:

(9) Dla porządnego człowieka każda partia opozycyjna powinna być wystarczająco dobra, aby nie głosować na PiS.

(10) [...] czy porządny człowiek mógłby należeć do organizacji takiej jak PO?

Są jednak i takie zdania, których nadawcy używają wyrażen *porządny człowiek/ porządna osoba* dość szablonowo, przez co są one zrozumiałe niezależnie od indywidualnych przekonań czy doświadczeń (ponad 13% materiału badawczego). Należą do nich trzy typy wypowiedzi. Po pierwsze, gdy mowa o procesie czyjegoś wychowania lub dorastania, np.:

(11) Chciałem w ten sposób podziękować moim rodzicom, którzy przygarnęli mnie z domu dziecka i wychowali na porządnego człowieka – mówi.

(12) [...] starali się go nauczyć wszystkiego, aby w przyszłości wyrósł na porządnego człowieka.

Po drugie, gdy charakteryzowana jest osoba zmarła, np.:

(13) Dla bardzo wielu z nas żyć będzie nadal – w naszej życzliwej pamięci o dobrym, porządnym człowieku.

(14) Politycy wspominają Dziecioła: był porządnym człowiekiem.

Po trzecie wreszcie, gdy opisywany jest sprawca tragedii (np. morderca) – ktoś, po kim nie można się było spodziewać popełnionego czynu, np.:

(15) [o zabójcy] Porządny człowiek, zawsze porozmawiał, uśmiechnął się – opowiadają mieszkańcy.

(16) W oczach sąsiadów Thomas Handrick uchodził za porządnego człowieka, a jednak krupulatnie zaplanował makabryczną zbrodnię na żonie i synach.

Sądzę, że w zdaniach (11)–(14) wyrażenie *porządny człowiek* można bez naruszenia intencji nadawcy zastąpić połączeniem *dobry człowiek*, które Anna Wierzbicka wyjaśnia następująco: „To człowiek, który jest dla innych ludzi taki, jak byśmy chcieli, aby ludzie byli dla innych” (Wierzbicka 1971: 236). Ktoś, kto został wychowany na *porządnego człowieka*, jest – zgodnie z przytoczoną definicją – *dobrym człowiekiem* (i na odwrót). Pod określeniem *porządny* kryje się więc bliżej niesprecyzowana wiązka pozytywnych cech, powszechnie aprobowanych (zapewne można by tu dobierać je spośród tych, które zostały wymienione wcześniej jako przymiotniki tworzące częste koniunkcje z określeniem *porządny*).

W zdaniach (15)–(16) natomiast przymiotnikowi *porządny* odpowiada określenie *normalny* (także: *typowy*, *zwykły*). Według Dagmary Maryn-Stachurskiej charakteryzowanie kogoś za pomocą przymiotnika *normalny* „to wynik porównywania obiektów pod względem jakiejś cechy. Efektem tego porównania jest stwierdzenie, że dany predykat przysługuje większości obiektów”; to subiektywna, choć zobiektywizowana ocena mówiącego (Maryn-Stachurska 2019: 181–182). W kontekście właściwym zdaniom (15)–(16) *porządne osoby* są „takie, jak my”, to ludzie, którzy

swoim zachowaniem czy trybem życia nie odbiegają od standardów właściwych określonej społeczności.

Nie zawsze jednak przymiotnik *porządny* używany jest w sposób, który wymaga szczególnej interpretacji lub którego znaczenie ma szeroki zasięg. 16% zebranego materiału stanowią zdania, które odczytane w kontekście pozwalają jednoznacznie stwierdzić, jakie cechy kryją się pod określeniem *porządny*. Ich repertuar jest nie- mały, jednak do najczęstszych znaczeń należą: *uczciwy* (zob. przykład (17)), *prawo- rządny* (zob. (18)), *pomocny* (zob. (19)), *rodzinny* (także: dobrze wypełniający rolę ojca, męża, zob. (20)) i *dobry* (zob. (21)):

(17) Po prostu trzeba pamiętać, że kiedy nie wiemy, jak postąpić, to na wszelki wy- padek należy zachować się jak *porządny* człowiek, a *porządny* człowiek nie tapla się w nieczystościach.

(18) „Nie wsiadam za kółko nawet po jednym piwku, jestem *porządnym* człowiekiem” – dodaje bokser.

(19) „Uratował on nam wszystkim życie, czyniąc to bez korzyści materialnych jako *porządny* człowiek” – zapisali byli więźniowie, których ukrywał w swoim domu przez osiem dni.

(20) Danuta i Zenon mają nadzieję, że syn w końcu ułoży sobie życie i, jak przystało na *porządnego* człowieka, nie będzie zwlekał ze ślubem.

(21) Na pytanie jednego z użytkowników, czy aktor jest „*porządną* osobą”, Remini od- parła: – Absolutnie nie! Nie będę owijać w bawełnę, to nie jest dobra osoba.

Wśród innych cech, rzadziej reprezentowanych w zebranych materiale, można wskazać: dbający o środowisko, empatyczny, grzeczny, hojny, honorowy, kochający zwierzęta, lojalny, nieprzekupny, pracowity, religijny, zaangażowany czy życzliwy. Zestaw wyinterpretowanych zalet jest dość szeroki, nie oznacza to jednak, że *porządny* człowiek jest ideałem pozbawionym wad. Nadawcy niektórych wypowiedzi podkreślają, że ktoś jest *porządny*, choć nie może uchodzić za wzór, np.:

(22) [...] wprawdzie to nudziarz i trochę hipokryta, ale przynajmniej *porządny* człowiek.

(23) Moim osobistym zdaniem jest to *porządny* człowiek, mimo kilku potknięć.

2.2. Analizując połączenia *porządny* mężczyzna/ *facet*/ *chłopak*, można stwier- dzić, że wiele opisanych wcześniej sposobów użycia badanego przymiotnika znajdu- je tu swoje odzwierciedlenie. Warto jednak wspomnieć o takim, które jest na tym tle wyjątkowe. Aż 18% wypowiedzi z tej grupy dotyczy wyboru idealnego partnera – to wypowiedzi kobiet, które deklarują chęć poznania właściwego mężczyzny, lub ich bliskich, np. rodziców, którzy chcą dla córki odpowiedniego partnera. Nie brak też wypowiedzi kobiet, które są rozczarowane człowiekiem z pozoru *porządnym*, a w rzeczywistości niespełniającym ich oczekiwań. W obu wypadkach zbiór zalet określonego mężczyzny wyrażany jest właśnie za pomocą przymiotnika *porządny*, np.:

(24) Chyba nie tylko mnie jest ciężko znaleźć fajnego faceta – żali się Rihanna. – Ten problem nie ma nic wspólnego z moją sławą. Po prostu brakuje *porządnym* mężczyz- nom.

(25) Miałam cię za *porządnego* faceta, widać można się bardzo pomylić, jest mi strasznie przykro, jeszcze nigdy nikt mnie tak nie potraktował.

O ile w połączeniach z rzeczownikami *człowiek* i *mężczyzna* przymiotnik *porządny* jest nośnikiem podobnych treści, o tyle grupa przykładów z wyrażeniami *porządna kobieta/ dziewczyna* wyraźnie różni się od nich. 42% wypowiedzi dotyczy tego, jak *porządna kobieta* zachowuje się (lub jak powinna się zachowywać), zwłaszcza w kwestii nawiązywania relacji seksualnych, stosunku do nagości, używek, sposobu ubierania się, a także dobierania sobie towarzystwa. *Porządna* to taka, która nie jest rozwiązła (często jest dziewicą), nie zachodzi w ciężę przed ślubem, nie prowadzi nocnego trybu życia, stroni od używek i wygląda skromnie¹⁵.

W grupie przykładów dotyczących kobiety/dziewczyny pojawiają się również takie, które zawierają sądy o charakterze stereotypowym, np.:

(26) [...] rozmawiał z policjantem, który powiedział mu, że „żadna *porządna dziewczyna* nie włóczy się sama po nocy”.

(27) *Porządne kobiety* rodzą dzieci przez cesarskie cięcie [...].

(28) Jego zdaniem *porządna kobieta* powinna siedzieć w domu i realizować zachcianki męża.

Stereotypizacja tego rodzaju nie jest częsta, ale pokazuje (tak jak i wymienione wcześniej cechy *porządnej kobiety*) asymetrię w sposobie opisu kobiet i mężczyzn. Rzecz jasna, zjawisko to można obserwować na różnych poziomach języka. Znaczenie przymiotnika *porządny*, inaczej wyprofilowane w zależności od płci osoby, o której mowa, jest więc tylko jednym z wielu językowych przykładów na to, że wymagania obyczajowe i moralne są bardziej surowe wobec kobiet niż mężczyzn.

3. Dotychczas poczynione uwagi na temat przymiotnika *porządny* warto wesprzeć wnioskami płynącymi z analizy porównawczej polskich przykładów i ich angielskich odpowiedników. W tym celu wyekscerpowane zostały odpowiednie przykłady z polsko-angielskiego korpusu równoległego Paralela¹⁶ (*porządny człowiek/osoba* – 161, *mężczyzna/facet/ chłopak* – 164, *kobieta/ dziewczyna* – 75). Z próby tej wynika, że repertuar środków, za pomocą których przekłada się na angielski wyrażenia z przymiotnikiem *porządny*, jest dość szeroki. Najczęstsze translaty wraz z ich definicjami prezentuje tabela nr 1¹⁷.

Przymiotnik *porządny* tłumaczony jest na angielski dość różnorodnie, co po raz kolejny dowodzi jego złożoności semantycznej. Biorąc pod uwagę jedynie określenia ujęte w tabeli nr 1, należy stwierdzić, że profilują one kogoś *porządnego* w sposób narzucony przez kontekst: szeroko – jako osobę postępującą moralnie, ale i wąsko – jako kogoś uczciwego, szanowanego, akceptowanego czy miłego. Częstotliwość

¹⁵ Jak wynika z moich innych badań, podobnymi cechami odznacza się *szanująca się kobieta*.

¹⁶ <http://paralela.clarin-pl.eu/#>.

¹⁷ Do pozostałych, notowanych poniżej 2% częstotliwości wystąpienia, należą m.in.: *correct, excellent, fair, good-natured, great, honorable, human, immaculate, impeccable, innocent, kind, kind-hearted, law-abiding, neat, okay, proper, pure, real, reliable, respectful, right, special, solid, stand-up, worthy; a man of fine breeding, not a kook, not a sleazebag, not bad enough, worth his salt*.

wystąpień wymienionych translatów w poszczególnych grupach badawczych nie wskazuje na szczególne różnice interpretacyjne. Trzeba również mieć na uwadze, że wysoki wskaźnik dla wyrażenia *good man* wynika z jego silnej łączliwości (przy tym kolokacja ta stanowi tłumaczenie zarówno połączenia *porządny człowiek*, jak i *porządny mężczyzna*). Jednocześnie w pewien sposób potwierdza podobieństwo znaczenia i użycia przymiotników *porządny* i *dobry*.

Tabela 1. Odpowiedniki przymiotnika *porządny* w przekładzie na język angielski – na podstawie danych z korpusu Paralela

porządny – translaty	definicje (za: <i>Collins Online English Dictionary</i>)	człowiek/ osoba	mężczyzna/ facet/ chłopak	kobieta/ dziewczyna
<i>good</i>	Someone who is good is morally correct in their attitudes and behaviour. Someone who is good is kind and thoughtful.	40%	59%	32%
<i>decent</i>	Decent people are honest and behave in a way that most people approve of.	25%	16%	13%
<i>fine</i>	A fine person is someone you consider good, moral, and worth admiring.	6%	2%	7%
<i>respectable</i>	Someone or something that is respectable is approved of by society and considered to be morally correct.	4%	---	5%
<i>nice</i>	If you say that someone is nice, you mean that you like them because they are friendly and pleasant.	4%	5%	15%
<i>honest</i>	If you describe someone as honest, you mean that they always tell the truth, and do not try to deceive people or break the law.	2%	2%	9%

4. Podsumowując, należy wrócić do pytania o to, według jakich zasad czy norm moralnych postępuje dziś *porządny człowiek*. Z poczynionych analiz i obserwacji wynika, że jest to zestaw powszechnie akceptowanych w określonej grupie społecznej zachowań, uznanych za właściwe, bo nienaruszające pewnego ładu. *Porządny człowiek* nie jest kimś wyróżniającym się – jest typowy i dobry przez to, że nie robi niczego złego (nie zaś przez to, że cechują go wielkie czyny). Człowiek ten nie musi być ideałem, a niedostatki w charakterze czy zachowaniu nadrabia przewagą zalet. W grupie *porządnych ludzi* wyróżniają się jednak *porządne kobiety*, dla których normy moralne są zdecydowanie bardziej skonkretyzowane – dotyczą sfery seksualnej oraz relacji z mężczyznami. Często jednak przymiotnik *porządny* używany jest w funkcji pozytywnie nacechowanej etykiety. Opatrywane są nią osoby, o których nadawca wypowiedzi chce się dobrze wyrazić, jednak nie chce, nie może lub nie potrafi doprecyzować ich charakterystyki. Nie da się więc zamknąć dyskusji na temat cech *porządnego człowieka* jedną definicją – będzie ona bowiem zawsze doraźnie aktualizowana, w zależności od czasu, miejsca i okoliczności.

Rozwiązanie skrótów

- ESJXVII/XVIII – *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, <https://sxvii.pl/> (dostęp 5.08.2021).
- ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, t. 2, Warszawa 2000.
- SIJP – M. Arct, *Słownik ilustrowany języka polskiego*, Warszawa 1916, <http://mbc.cyfromazowsze.pl/dlibra> (dostęp 5.08.2021).
- SDor – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969, <http://doroszewski.pwn.pl> (dostęp 5.08.2021).
- SL – S. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 2, Warszawa 1807–1814, <https://kpbc.umk.pl/dlibra> (dostęp 5.08.2021).
- SPXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M. Mayenowa, t. 27, Wrocław 1999, <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/17781> (dostęp 5.08.2021).
- Sstp PAN – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. 6, Wrocław 1953–2002, <https://pjs.ijp.pan.pl/Sstp/t6.pdf> (dostęp 5.08.2021).
- SStpA – *M. Arcta Słownik staropolski*, oprac. A. Krasnowolski, W. Niedźwiedzki, Warszawa ok. 1920, https://pl.wikisource.org/wiki/M._Arcta_Słownik_Staropolski (dostęp 5.08.2021).
- SWar – *Słownik języka polskiego* (tzw. *Słownik warszawski*), red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 6, Warszawa 1900–1927, <https://crispa.uw.edu.pl/> (dostęp 5.08.2021).
- SWil – *Słownik języka polskiego* (tzw. *Słownik wileński*), red. A. Zdanowicz i in., Wilno 1861, <https://eswil.ijp.pan.pl/> (dostęp 5.08.2021).
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 3 i 4, Warszawa 2003.
- WSJP PAN – *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki, Kraków 2007–, <http://wsjp.pl> (dostęp 5.08.2021).

Korpusy

- MoncoPL, <http://monco.frazeo.pl/> (dostęp 29.07.2021).
- Paralela, <http://paralela.clarin-pl.eu/#> (dostęp 30.07.2021).

Spis źródeł

- 1) <https://eurosport.tvn24.pl/dudek-zadowolony-z-decyzji-bo-ka---terapia-szokowa-mo-e-tylko-pom-c-,1045816.html?source=rss>
- 2) http://www.wirtualnejaslo.pl/artykul/spotkanie_forum_mlodych_prawa_i_sprawiedliwosci_w_jasle/4456/
- 3) http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,95190,9099726,Odzyskala_kamienice__chce_podwyzka_wykurzyc_lokatorow.html
- 4) <http://www.pomorska.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20101003/ZUZEL01/21020062>
- 5) <http://forsal.pl/artykuly/936482,kryzys-polskiej-nauki-ciemna-strona-akademickiego-swiata-w-polsce.html>
- 6) http://www.dziennik.pl/opinie/article174988/Agnieszka_Holland_wciaz_pali_trawke.html#reqRss

- 7) <http://piotrkowtrybunalski.naszemiasto.pl/artykul/pawel-larecki-bez-sciemnia-nia-ty-i-ja-ty-i-ja-szabadabada,4811353,art,t,id,tm.html>
- 8) <https://krytykapolityczna.pl/felietony/kaja-malanowska/inteligent/>
- 9) <https://wyborcza.pl/51,75398,23644330.html?i=1>
- 10) <https://wpolityce.pl/polityka/149511-jaroslaw-gowin-poszedl-za-wlasnymi-pogladami-chwala-mu-za-to-ale-co-dalej-analizuje-piotr-zaremba>
- 11) <http://bochnia.naszemiasto.pl/artykul/1108765,baczkow-pawel-mej-biega-boso-i-pomaga-innym-zdjecia-video,id,t.html?kategoria=663>
- 12) <https://antyweb.pl/taz-o-kuluarach-esportu>
- 13) http://szamotuly.pl/PL/rss/1/2061/Pozegnanie_Konrada_Roszczaka/
- 14) <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/janusz-dzieciol-nie-zyje-politycy-wspominaja-byl-porzadnym-czlowiekiem/49dlb7z>
- 15) <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/lublin/andrzej-r-zamordowal-wieslawajaworskiego-bylego-staroste/pq5j2p6>
- 16) <https://www.fakt.pl/wydarzenia/swiat/zabojstwo-na-teneryfie-zabil-kamieniami-zone-i-syna-kim-byla-niemiecka-rodzina/2tj2hqj>
- 17) http://clip.ipipan.waw.pl/PSC/html/PSC_01-pp-017-03.html
- 18) http://www.dziennik.pl/zycienaluzie/article628655/Michalczewski_kupil_auta_za_milion.html#reqRss
- 19) <http://www.tvp.info/46373852/ostatnie-dni-auschwitz-po-wojnie-byli-wieznio-wie-bali-sie-kapieli-i-zastrzykow>
- 20) <http://www.pomponik.pl/plotki/news-zenon-martyniuk-bardzo-przezywa-rozstanie,nId,2376693>
- 21) <http://film.wp.pl/byla-naloznica-toma-cruisea-kibicuje-jego-najwiekszemu-wrogowi-sekta-zmuszala-ja-do-okropnych-rzeczy-6165325843081345a>
- 22) <https://www.orange.pl/kid,400000433,id,4002911773,title,Anna-Karenina-uderzajaca-teatralnosc,article.html>
- 23) <https://wpolityce.pl/polityka/165013-krauze-ma-powazne-klopoty-w-ostatnim-czasie-sprzedal-miliony-akcji-swoich-spolek-jego-majatek-to-juz-jedynie-12-ml-d-zlotych>
- 24) <http://www.wirtualnemedi.pl/artykul/rihanna-szuka-wlasciwego-mezczyzny>
- 25) <http://hoga.pl/felietony/w-sidlach-sympatii/>
- 26) <https://wydarzenia.interia.pl/tylko-u-nas/news-nowa-superbohaterka-priyamscicielka-gwaltu,nId,1570538>
- 27) <http://www.fakt.pl/Polacy-o-seksie-Porazajacy-FILM-,artykuly,89044,1.html>
- 28) <http://www.fakt.pl/Obcial-zonie-palce-bo-chciala-isc-na-studia,artykuly,140190,1.html>

Bibliografia

Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.

Buksiński T., 2001, *Moderność*, Warszawa.

Collins Online English Dictionary, <https://www.collinsdictionary.com/> (dostęp 30.07.2021).

- Dąbrówka A., Geller E., 1995, *Słownik antonimów*, Warszawa.
- Jedynak S., 1999, *O banalności intuicji*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” VIII, nr 1 (29), s. 193–198.
- Karwatowska M., 2017, *Przyzwoitość w świadomości studentów lubelskich*, „Białostockie Archiwum Językowe”, s. 93–105, DOI: 10.15290/baj.2017.17.05
- Karwatowska M., 2018, *Historia „niewielkiego słowa”, czyli o przyzwoitości*, „Stylistyka” XXVI, s. 87–103, DOI: 10.25167/Stylistyka27.2018.6
- Kotarbiński T., 1985, *Medytacje o życiu godziwym*, Warszawa.
- Maryn-Stachurska D., 2019, *O znaczeniu przedmiotowym i metatekstowym jednostek normalny i normalnie*, „Polonica” XXXIX, s. 179–191.
- Nowak S., 2011, *System wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne” 1(200), s. 261–278.
- Parysek J., Mierzejewska L., 2020, *Porządne miasto porządnym mieszkańcom*, „Studia Miejskie”, t. 39, s. 11–27.
- Puzynina J., 1982, *Językoznawstwo a aksjologia*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XXXIX, s. 23–32.
- Skorupka S. (red.), 1991, *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa.
- Wierzbicka A., 1971, *Kocha, lubi, szanuje*, Warszawa.
- Wierzbicka A., 1999, *Język – umysł – kultura*, Warszawa.
- Żywczok A., 2020, *„Człowiek porządny” – ideał wychowania moralnego. Na kanwie rozważań etycznych Tadeusza Kotarbińskiego*, [w:] *Wielogłos w myśli o wychowaniu. 100 lat polskiej pedagogiki filozoficznej*, red. S. Sztobryn, K. Dworakowska, Warszawa, s. 195–212.

What is a *decent person* [porządny człowiek]?

On selected uses of the adjective *decent* [porządny] in contemporary Polish

Abstract

The aim of the article is an attempt to answer the question of what Polish speakers mean when describing someone as *porządny* [*decent*]. Over 2,000 sentences taken from the MoncoPL corpus were studied, containing combinations of the adjective under study with nouns: *człowiek, osoba, mężczyzna, facet, chłopak, kobieta, dziewczyna* [*man, person, guy, boy, woman, girl*]. The analyzes were preceded by a review of lexicographic definitions as well as concepts of a *decent man*. Research has shown that the adjective *porządny* denotes a bundle of positive traits that are concretized depending on the context. Only in relation to women, the analyzed term is more precise and refers to the sexual and moral sphere.